

ORTA ÇAĞ AVRUPA TARİHİ

PROF. DR. MUAMMER GÜL

Genişletilmiş yeni basım

Bilge
Kültür • Sanat

İÇİNDEKİLER

Yeni Baskıya Önsöz	7
Önsöz	9

GİRİŞ

A- Avrupa Adı ve Coğrafyası	11
B- Avrupa'nın İklim ve Coğrafi Özellikleri	13

BİRİNCİ BÖLÜM ROMA İMPARATORLUĞU

A- Roma İmparatorluğu	19
B- Roma İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Durumu	29
1- Toplum Yapısı ve Sosyal Hayat	29
2- Ekonomik Hayat	31
C- Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü	36
D- Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşması	45

İKİNCİ BÖLÜM ERKEN ORTA ÇAĞ AVRUPA TARİHİ

A- Erken Orta Çağ Avrupası'nın (Birinci Feodal Çağ) Siyasi Taslağı: Avrupa'nın Uğradığı İstilalar	51
I- Kavimler Göçü ve Germen İstilasası	52
II- Frank Krallığı	55
1- Merovenj Hanedanı	55
2- Karolenj Hanedanı	65
III- Britanya'da Germen İstilasası: İngiltere'nin Doğuşu	75
IV- Norman (Kuzey Adamı) İstilasası	79
V- Britanya'da İskandinav Yerleşmesi	82

VI- Fransa'da İskandinav Yerleşmesi	85
VII- Slavların İstilas ve Rusların Hristiyanlaşması	86
VIII- Arap/Müslüman İstilas	90
IX- Macar İstilas	93
X- İstilaların Sonuçları	96
XI- Hristiyanlık Potasında: Avrupa Birliği	100
B- Erken Orta Çağ Avrupası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu	104
I- Feodalite Kavramı ve Feodalitenin Doğuşu	114
II- Büyük Mülklerden Fieflere: Kapalı Mülk Ekonomisi	118
III- Erken Orta Çağ Avrupası'nda Malikâne Halkı: Senyör-Köylü (Serf) İlişkisi	127
IV- Kilise	128
V- Erken Orta Çağ Avrupası'nda Bilim ve Kültür	134
VI- Hukuk	138

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ ORTA ÇAĞ AVRUPA TARİHİ

A- Geç Orta Çağ Avrupası'nın (İkinci Feodal Çağ) Siyasi Taslağı	145
I- Dış Yayılma	145
II- İç Mücadele	150
III- Avrupa'nın En Uzun Yüzyılı: 14. Yüzyıl	156
IV- Avrupa'nın Kapsayıcı Kurumları	158
B- Geç Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Tablosu	166
I- Geç Orta Çağ Avrupası'nda Nüfus Artışı	171
II- Geç Orta Çağ Avrupası'nda Bilim, Kültür ve Sanat	173
III- Geç Orta Çağ Avrupası'nda Soylular	182
IV- Geç Orta Çağ Avrupası'nda Şövalyelik	186
C- Parasal Ekonominin Ortaya Çıkışı	189
D- Ticaretin Canlanması	194
E- Kent Hayatının Canlanması ve Burjuvazinin Doğuşu	200
F- Haçlı Seferleri	215
Sonuç	230
Kaynakça	231
Haritalar	234
İndeks	236

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

On yıl önce Tarih Bölümlerinde verdiğim Orta Çağ Avrupa Tarihi derslerinin bir bütünü olarak piyasaya çıkan bu çalışma, Lisans ve Lisansüstü öğrencileri yanında Orta Çağ Avrupa Tarihi hakkında meraklı olanlara hitap etmek amacıyla hazırlanmıştır.

Ne yazık ki ülkemizde Avrupa, Avrupa Tarihi ve bilhassa Orta Çağ Avrupası, yeni nesil genç araştırmacılara rağmen, ne akademik düzeyde ne de genel kültür düzeyinde hâlâ önemli bir boşluk alanı olarak durmaktadır. Öteki, ön yargı ve algı düzeyindeki bakış da bu boşlukta yerini korumaktadır. Oysa bir medeniyet tasavvuru olan her toplumun, hele Türkler gibi Avrupa coğrafyası ile en az bin beş yüz yıllık bir ilişkisi olan, Türkiye Tarihi ile birlikte bin yıllık yoğun bir tarihî geçmişi ve yakın zamanlarla birlikte, son iki yüz yıl, ancak hayatın hemen her alanda iç içe olan bir milletin, karşı karşıya, yan yana, iç içe yaşadıkları bir temsil olarak Batı Medeniyetinden bihaber olmaları mümkün değildir. İster akademik düzeyde ister genel kültür düzeyinde olsun okuyucunun en az kendi tarihi kadar Avrupa Tarihini bilme yükümlülüğü olduğuna inanıyorum.

Bu baskı yeni okumalar ve değerlendirmeler ışığında bir Giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında adı, iklimi, yüzey şekilleri ve insani unsuru ile Avrupa coğrafyası üzerinde durulmuştur. Birinci Bölüm'de Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal-ekonomik taslağı ile Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın yayılması üzerinde durulmuştur. İkinci Bölüm'de, Erken Orta Çağlarda Avrupa'yı şekillendiren büyük istila hareketleri ve bunun meydana getirdiği sonuçlar ile birlikte siyasi tablo çerçevesinde Avrupa birliğine giden yolda bugünkü Batı

Medeniyetinin temellerinin atıldığı Frank Krallığı'nın Merovenj ve Karolenj hanedanları üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ikinci kısmında Erken Orta Çağ Avrupası'nın sosyal, kültürel ve ekonomik tarihi, feodal sistem üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölüm'de ise, Geç Orta Çağ Avrupası'nın siyasi, dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesi ışığında Avrupa'nın hemen her alanda kendi kabuklarını kırarak kazandığı dinamizm ve geliştirdiği kapsayıcı kurumsal gelişme seyri üzerinde durulmuş ve Haçlı Seferleri bahsi ile sonuçlanmıştır.

Prof. Dr. Muammer GÜL
Elazığ 2021

ÖNSÖZ

Bugün üniversitelerimizde Avrupa tarihine dair kürsüler ya da bilim dalları olmadığı gibi Tarih bölümlerinin müfredatı içerisinde de Avrupa Tarihi dersleri yeterli seviyede değildir. Mevcut olan dersler de ağırlıklı olarak Yeni ve Yakın Çağları ihtiva etmektedir. Oysa Avrupa'yı, Avrupa tarihini anlayabilmek ve Avrupa hakkında genel bir kanaate sahip olabilmek için Orta Çağ Avrupa Tarihinin çok iyi bilinmesi lazımdır. Çünkü, bugünkü Avrupa coğrafyasının siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, etnik ve dinî yönlerden şekillenmesi Orta Çağlarda gerçekleşmiştir. Diğer taraftan bu dönem Avrupa'nın kendi gelişme seyri içerisinde de özel bir yere sahiptir. Bu özellik "Feodal Çağ" kavramı ile gerçekte sadece Avrupa'ya has bir tanımlamayla kendisini gösterir.

Feodal Çağ Avrupa tarihini kendi tarihimizi anlama açısından da önemsemek durumundayız. Zira Doğu-Batı, İslam-Hristiyan mücadelesi ve ilişkileri bütün Akdeniz sathında ve İspanya'dan Anadolu'ya uzanan bir coğrafya üzerinde yüzyıllarca sürmüş, Haçlı Seferleri gibi tarihin en büyük istila hareketlerine sahne olmuştur. Orta Çağlardan sonraki dönemlerde de; Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne Batı ile ilişkilerimiz her yönü ile devam etmektedir. Anadolu coğrafyasının tarihin hiçbir döneminde Avrupa tarihinden ve Avrupa coğrafyasından ayrı bir tarihi de olmamıştır.

Bütün bunlar Türk üniversitelerinde Orta Çağ Avrupa Tarihi derslerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede bu çalışma; Avrupa coğrafyası, Roma İmparatorluğu'nun genel tablosu, bugünkü Avrupa'nın şekillenmesinde en belirleyici rolü oynayan istilalar çağı, Merovenj ve Karolenj hanedanları dönemleri,

11. yüzyılda Avrupa'yı coğrafyasının dışına taşıran demografik yapı, ekonomik canlanma ve Haçlı Seferlerini içine alacak şekilde bir bütün olarak Avrupa hakkında genel bir tarih taslağı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Diğer taraftan ülkemizde Orta Çağ Avrupa Tarihi ile ilgili yayınların sınırlı olması, olanların da neredeyse tamamının tercüme eserler niteliğinde olması bu alanda bir boşluğu göstermektedir. Tarih Bölümünde verdiğim Orta Çağ Avrupa Tarihi derslerinin bir bütünü olan bu çalışma, üniversitelerimizde lisans ve lisansüstü seviyesindeki öğrencilerin müracaat edeceği bir kaynak olmanın yanında Orta Çağ Avrupa Tarihi hakkında genel okuyucuya da hitap etme amacındadır.

Bu çalışma bir Giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında iklimi, yüzey şekilleri ve insani unsuru ile Avrupa coğrafyası, Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal-ekonomik taslağı üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde, Erken Orta Çağ Avrupası'nı şekillendiren büyük istila harekâtları ve bunun Avrupa'da meydana getirdiği sonuçlar ile birlikte siyasi tablo çerçevesinde Merovenj ve Karolenj hanedanları üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ikinci kısmında Erken Orta Çağ Avrupası'nın sosyal, kültürel ve ekonomik tarihi üzerinde durulmuştur. İkinci Bölümde ise, Geç Orta Çağ Avrupası'nın siyasi, dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesi üzerinde durulmuş ve Haçlı Seferleri bahsi ile sonuçlanmıştır.

Prof. Dr. Muammer GÜL
Şanlıurfa 2009

GİRİŞ

A- Avrupa Adı ve Coğrafyası

Asya'nın batıya doğru uzanan yarımadası konumunda olan Avrupa adının menşei tarihin ilk zamanlarına kadar çıkar. Sami dillerinde Açuî (Asu) kelimesi Güneşin doğduğu taraf, Ereb (veya İrib) de Güneşin battığı taraf manasına geliyordu. Fenikelilerden Greklere geçen bu adlar, onların dilinde Asia, Evrope olmuştur. Ege Denizi'ne göre doğuda kalana Asia, batıda kalana Evrope ise denilmiştir. Ancak Yakın Çağlarda Asya ve Avrupa bugünkü manalarını kazanmıştır¹.

Avrupa, kuzeyde, batıda ve güneyde okyanuslar ve denizlerle çevrilmiş olmakla beraber, güneyde Cebelitarık Boğazı ile Afrika'ya çok yaklaşır. Güneydoğuda, Ön-Asya toprakları ile hemen hemen birleşir. Doğuda ise, geniş bir alan ile Asya'ya birleşir ki bu yönde Avrupa'ya kesin bir sınır çizmek mümkün değildir. Yüzölçümü yaklaşık olarak 10 milyon km² olan kıta dünya karalarının 1/15'i kadardır. Matematik konum olarak, 30-70 kuzey paralel daireleriyle 10-60 doğu meridyenleri arasındaki bir dörtgen konumundadır².

Avrupa adı verilen yer sıradan bir kara parçası değildir. Dünya iktisadî ve siyasi tarihine yön veren bir bölgedir. Aslında bölge coğrafya itibarıyla küçük olmasına rağmen dünya tarihi üzerinde büyük rol oynamıştır. Bu kadar küçük kara parçasının dünya tarihinde bu kadar etkili olmasının sebepleri vardır. Coğrafi bölge

-
- 1 Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, Birinci Kitap, İstanbul Üniv. Yay., İstanbul 1949, s. 1.
 - 2 Süha Kocakuşak, *Avrupa Coğrafyası*, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s. 10; Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, s. 2.

olarak Avrupa, eski dünyanın kuzeybatı kısmındadır. Kıtanın bir ucu İskandinavya'dan başlayıp Baltık Denizi'ne ulaşırken diğer ucu da Alpleri aşarak doğudan Karadeniz'e ulaşır. Avrupa ile Asya arasında Ural Dağları sınır kabul edilse de bu sınıra güneye doğru uzanan boğazları da dâhil etmek yerinde olur. Yani boğazın batı tarafı Avrupa doğu tarafı ise Asya'dır.

Avrupa isminin ortaya çıkışı ve bu kıta için kullanılması zaman ve mekân olarak bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Grekler tarafından icat edilen Avrupa kelimesi başlangıçta yalnız Asya'ya yakın olan Güneydoğu bölgesine delalet ediyordu. Sonra, Akdeniz'in kuzey kıyısındaki ülkelere, daha sonra okyanusa yakın yerlere ve nihayet Akdeniz dünyası ile münasebete girdikleri nispette merkez ve doğu taraflarındaki bölgeye yayıldı. Ancak bu isim başlangıçta coğrafi bir isimden ibaretti, burada yaşayan topluluklar, M. Bloch'un deyimi ile kendi içinde tam anlamı ile homojen olmaktan uzak olduğu için kendi aralarında hiçbir ortak fikri çağrıştırmıyordu. Batı toplumunu oluşturan unsurların üzerinde geçmişin çelişkileri büyük bir ağırlıkla kendilerini duyurmaktaydılar. Avrupa, Yukarı Orta Çağ'ın bir ürünü olarak gerçek anlamda feodal zamanlar başladığında oluşmuştur³. Ve bir başlangıç dönemi ya da bir kesit vermek gerekirse Batı Roma'nın çöküşünden sonra bu coğrafyayı birleştirme sürecinde Frank Krallığı'nın kurulmasını ve Frankları Avrupa kavramının öncüleri olarak kabul etmek yerinde olur.

Yeni zamanlara kadar Avrupa kavimleri diğer kıtaların kavimleri ile mukayese olunurken ortak bir his, usul ve âdet temelinin oluştuğu görüldüğü ve bunun da bir Avrupa toplumunun mevcudiyeti hakkında onlarda bir şuur meydana getirdiği söylenmiştir.⁴ Ancak burada belirtilmesi gereken birinci husus, Avrupa kimliğinin oluşmasının kıtanın tamamına Hristiyanlığın hâkim kılınması ile aynı döneme denk geldiği ve ilk defa bütün kıtanın aynı inanç birliği içerisine girdiği gerçeğidir. Bunun arkasından,

3 March Bloch, *Feodal Toplum*, çev. M. Ali Kılıçbay, Opus Yayınları, İstanbul, 1995, s. 31-32.

4 Charles Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi*, I, çev. H. Cahid Yalçın, İstanbul 1940, s. 5.

ileride bahsedeceğimiz gibi, Hristiyanların kendilerinin “yaratıkları” İslam tehdidi icadı ile bir Hristiyan Avrupa yaratma çabaları ile devam ettiğidir⁵. İşte gerçek anlamda bugünkü Avrupa’nın doğuşu kıtanın tamamına Hristiyanlığın yayılmasından sonradır ve bu coğrafyayı kültürel ve kimlik olarak bir şemsiye altında tutan da bu din olmuştur. Artık bu kıtada doğan her birey aynı zamanda *Christiana societas*’nın (Hristiyan toplumu), *Christiana res publica*’nın (Hristiyan devleti) veya *Christianitas*’ın (Hristiyanlık) bir üyesidir.

B- Avrupa’nın İklim ve Coğrafi Özellikleri

Avrupa, üç tarafını denizlerin kuşatması ve bu denizlerin kalarar arasına fazla sokulması yüzünden denizlerin kıta üzerinde en fazla tesir gösterdiği bir coğrafyadır⁶. Avrupa’nın coğrafyasına baktığımızda kuzey bölgeleri ihtiva eden İskandinav Yarımadası kıyıya sarp kayalarla ulaşır. Kuzey Kutbu’na yakınlığı nedeniyle kuzey soğukları etkilidir ve uzun geçen kışlar vardır. Buraları bol yağış alır ve Akdeniz’e göre daha nemlidir. Ayrıca iç ve dış ulaşımına elverişli nehirlerle sahiptir. Askerî bakımdan ince bir donanma seyredebilir. Bu bölgelerde hayvancılık ve madencilik yaygındır. İklim ve topografi, Kuzeybatı Avrupası’nın büyük bir bölümünün yoğun bir ormanla kaplı olmasını sağlamıştır⁷. Danimarka ve Hollanda⁸ gibi ülkelerde denizcilik gelişmiştir. Bu şartlardan dolayı İlk Çağ ve Orta Çağ başlangıcında buradaki

5 John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev. Esra Ermert, YKY, İstanbul 2008, s. 116-123.

6 Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, s. 27.

7 Faruk Güran, *İktisat Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988, s. 23-24.

8 Kuzey Fransa’nın Nord İli, Belçika’nın kuzeyi ve bizim bugün Hollanda adını verdiğimiz ülkeyi kapsayan toprakların tarihi adı *Nederlands*, *Pays Bas* veya *Netherlands*’tir. Buralara bu adın verilmesi, bu toprakların genelde deniz seviyesinde, hatta altında olmasıdır. Öte yandan bölge hemen hemen kültürel bir birlik de göstermekte, etnik çeşitliğine rağmen, Flamanlar öncelikli bir durumda bulunmaktadırlar. Ancak 16. yüzyılda Birleşik Eyaletler adıyla kurulan, daha sonra da Netherland Krallığı (tekil, Alçak Ülke) adını alan ülke Türkçeye Fransızcanın etkisi ile Hollanda olarak geçmiştir. Fakat ne Hollanda, ne Belçika tek başlarına bu coğrafi bütünlüğü ifade etmezler.

kavimler güneye göç etmiştir. Bu göçlerde ticari, ekonomik sebepler etkili olmuşsa da asıl neden iklimin kuzeyde sert olmasıdır. Bu coğrafya kapalı bir özelliğe sahiptir. Bu topluluklardan çoğu Germen ırkına mensup olup aynı inanca sahiptirler. Daha güneyde Manş Denizi ile İngiltere vardır. Bu coğrafi bölge, dar olup girintisi ve çıkıntısı azdır. Bu nedenle ticarete elverişlidir. Burada ılıman okyanus iklimi görülür. Daha güneyde ise, Akdeniz iklimi görülür. Avrupa, kuzeydeki sınırlı bir kuşak hariç, yakın bir dönemde oluşmuş bir iklim olarak, hemen tamamı ile bir orta iklim kıtasıdır ve bol yağışı ile bu yumuşak iklim⁹ insan ve canlı hayat için uygun bir nitelik arz etmektedir. Bu uygunluğun bizce önemli göstergelerinden biri de ortalama yüksekliğinin fazla olmamasıdır¹⁰. Bu coğrafi bölgede büyük limanlar görülmez ancak kültür ve sanat merkezleri görülür. Venedik gibi Akdeniz ülkeleri, Mısır ve Filistin coğrafyasının Doğu kültürleriyle etkileşim hâlinindedir¹¹.

Bu bölge yine ilk dönemlerde antik kültürler ile daha sonra da İslam kültürüyle etkileşime girmiştir. Böylelikle Avrupa kültürel alanda büyük atılım gerçekleştirmiştir. Avrupa bu kültür merkezlerinden etkilenmesine rağmen hiçbirini bir bütün olarak almamıştır. Yani İslam kültürünü almış ama Müslüman olmamıştır. Ancak Doğu-Batı kültürünün sentezini yapmışlardır. Rönesans, Hümanizm gibi çeşitli gelişmelerin İtalya'da başlaması coğrafi konumla alakalıdır. Daha sonra Avrupa'ya geçmiştir. Kuzeyde ise geleneklere bağlılık daha ağır basar. Almanya'nın iç bölgelerinde orta kuşak iklimi görülür. Bu kadar farklı bir coğrafyaya sahip olan Avrupa'nın toplum yapısı da farklıdır.

Kavimler Göçünden sonra Germen kavimlerin yayılması üç ana yönde dilsel bir yoğunluk oluşturdu:

- 1- Vikinglerin yayılması ile gelişen ve İskandinavya coğrafyası ile sınırlanan kuzey Germen dili.

9 Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, s. 31-55, 71; Kocakuşak, *Avrupa Coğrafyası*, 16.

10 Asya'da deniz seviyesinden ortalama yükseklik 1050 metre iken Avrupa'da bu ortalama 330 metredir ki aslında kıtanın üçte ikisinde 200 metre civarındadır. Kocakuşak, *Avrupa Coğrafyası*, 10.

11 Harita I: Avrupa'nın Topografyası

- 2- Bugün ortadan kalkmış olan Gotların dili olan Doğu Germen dili.
- 3- Batı Germen dili ise günümüz İngilizcesi, Flemenkçe, Almanca ve lehçelerinin zengin dili olarak gelişti.

Bunlar içerisinde İngiltere ve Batı Avrupa'da Saksonlar, Franklar, Doğu Avrupa'da Sırlar, Slavlar, Bulgarlar, Beyaz Ruslar, Güneydoğu Avrupa'da ise, İtalyanlar, Fransızlar, Yunanlılar gibi topluluklar bulunuyordu. Dil bakımından Avrupa, Hint-Avrupa dil grubuna girer. Çeşitli alt grupları vardır.

Eski Avrupa dillerinin geleneksel sınıflanması ise şöyledir: İtalic dilleri (tarih çağlarında Latince'den gelişen Latin ve Romans dilleri olan Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Rumence, Venetçe, İllirce...); Keltçe (Avrupa'da takriben MÖ 500 ile MS 500 arasında Keltler tarafından konuşulan Kıta Keltçesi); Ada Keltçesi (Britanya adaları ve Fransa'nın Brötonya bölgesindeki Keltlerin dili) ve çağdaş Kelt dilleri (İrlandaca, İskoçça, İskoç Keltçesi, Galce...).

Germen dilleri: Eski ve Yeni Kuzey Germencesi (İskandinav dilleri), Doğu Germencesi (Godca, Gepidce, Burgundca); Batı Germencesi (çağdaş diller, İngilizce, Fristçe, Hollandaca, Güney Afrika Hollandacası, Almanca). 13.-16. yüzyıllarda kaybolmuş birkaç küçük dili ve lehçeyi ve çağdaş dilleri (Litvanyaca, Letonca) kapsayan Baltık dilleri. Ayrıca Doğu, Batı ve Güney Slav dil grupları¹². Avrupa'da Ural-Altay dil grubundan Macarca-Fince konuşan topluluklar da bulunmaktadır.¹³

Din bakımından da ele alındığında Hristiyanlık dini ve kültürü hâkimdir. Yakın bir zamana kadar tek din ve mezhep Avrupa'ya hâkim iken daha sonra birçok mezhep ortaya çıkmıştır. Dini, dili, kültürü farklı olan milletlerin gelişme göstermesi mümkündür. Çünkü bu milletleri bir arada tutan ortak menfaatler vardır. Böyle bir farklılık zaaf değil zenginliktir. Önemli olan bu zenginliğin işletilmesidir. İşte Avrupa bu zenginliği işleyerek büyük bir hamle yapmıştır.

12 Pavel Dalukhanov, *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*, çev. Suavi Aydın, İmge Yay., Ankara 1998, s. 255-257; Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, s. 101 vd.

13 Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi*, I, s. 13 vd.

Avrupa tarihi denilirken tüm Avrupa'yı değil, bizi ilgilendiren Orta ve Batı Avrupa'yı kastediyoruz. Yani Danimarka'dan Almanya'ya uzanan Viyana'yı da içine alan ve Adriyatik'e inen hattın batı kısmıdır. İşte bu bölge Doğu Avrupa'dan farklı bir gelişme göstermiştir. Doğu Avrupa iklimi, coğrafyası ve ekonomisi ile farklı bir özellik göstermiştir. Orta ve Batı Avrupa etkili bir gelişme gösterebilmişken Doğu Avrupa tarihin hiçbir döneminde cazibe merkezi olamamıştır.¹⁴

14 Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Elazığ 1999, s. 45-50.

B- ERKEN ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NIN (M. 500-1000) SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

Batı Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda siyasi olarak ortadan kalkması ile birlikte kültür ve medeniyet olarak hâlâ canlı olması Erken Orta Çağ Avrupası'nın sosyal ve ekonomik tarihini ele alırken onu göz ardı edemeyeceğimizi göstermektedir. Roma İmparatorluğu'nun 3. yüzyılın sonundan itibaren belirgin olan özelliği, temelde bir Akdeniz kavimler topluluğu olmasıydı. İmparatorluğun büyük toprakları bu büyük iç denizinin çevresindeki bölgeye yayıldığı için Akdeniz bu imparatorluğun siyasi ve ekonomik birliğinin teminatıydı. Bu büyük ticaret yolu olmasaydı Roma dünyasının¹⁹³ veya evreninin ne hükümet ne savunma ne de yönetim imkânı olurdu.

5. yüzyılda Batı Avrupa topraklarında kurulan barbar krallıklarının eski uygarlığının en çarpıcı ve kaçınılmaz karakterini yani Akdeniz karakterini hâlâ koruduğunu ilk bakışta görebiliriz. İtalya, Afrika, İspanya ve Galya'da yerleşen barbarlar için Akdeniz, Bizans imparatoru ile ilişkisinin aracı olmaya devam etmiş ve böylelikle sürdürülen ilişkiler eski dünyanın devamı olan ekonomik hayatın desteklenmesini sağlamıştır. Özellikle Provence sahillerine yerleşen Frankların (Merovenjlerin) bir Akdeniz devleti olma yolunda nasıl duyarlı bir eğilim gösterdikleri gözden kaçmayacaktır¹⁹⁴. Roma medeniyetinin en belirgin vasfı olan şehirler, erken Orta Çağlarda kent meclisleri ve mahkemelerin ortadan kalkmasına rağmen artan piskoposlukların varlığından dolayı siyasi ve idari

193 Orbis Romanus = Roma Evreni.

194 Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 10.

olarak sürmüştür. Şehirlerin ve aristokrasinin çöküşü ve kırsal hayatın ağırlığı Galya'da daha erken başlayacaktır ki, buranın feodal coğrafyanın kalbi olması tesadüf değildir. İtalya ise, özel coğrafi konumu ve Ostrogot krallarının buna uygun politikaları gibi başka sebeplerle varlığını korumuştur.

Siyasi anlamda tamamen sona eren Batı Roma İmparatorluğu, kaybettiği eyaletlerde imparatorluğun uygarlığı onun siyasi egemenliğinden daha uzun ömürlü olmuştur. Roma, kilisesi, dili, ekonomik mantığı ve işleyişi, kurumlarının ve hukukun üstünlüğü, kültür ve geçerli olan parası¹⁹⁵ ile fatihlere egemen oldu. Kısaca Germen istilalarına Antikite'nin ekonomik dengesi ve diğer öğeleri bir süre için başarıyla karşı koydu¹⁹⁶. Ancak bu durum fazla sürmedi.

Orta Çağ Avrupa tarihçisi *H. Pirenne*, Arap-İslam istilasının Akdeniz çevresindeki geç klasik medeniyetin birliğini kesintiye uğrattığını iddia etmiş ve bu yeni süreci, 'Müslüman taarruzu sonunda İbn Haldun'un deyimi ile "Hristiyanların Akdeniz'de bir tahta parçasını yüzdüremeyecekleri duruma geldiklerini ve bunun sonucunda Avrupa'nın kendi içine kapanması ile tamamen ayrı bir dünya hâline geldiğini" iddia etmesine sebep olmuştur.¹⁹⁷ Ancak Orta Çağ Avrupa tarihinin bu ünlü tarihçisinin tezine birçok itirazlar olmuştur. Gerçekten bir kopuş var mı ve varsa bu kopuşun sebepleri nelerdir? Feodal Çağ'ın başlamasını sadece bir sebebe dayandırabilir miyiz?

Öncelikle Pirenne'nin bu tezinin ana dayanaklarını burada belirtmemiz gerekiyor. Pirenne, *İslam istilasının Batı Avrupa üstündeki çok büyük etkisi belki yeterince değerlendirilememiştir*¹⁹⁸ diyerek Avrupa'nın uğradığı istilalar içerisinde İslam istilasına daha büyük bir önem vermek gerektiğini belirterek tezinin önünü açmakta ve devam etmektedir:

195 Solidus, Roma Altını.

196 Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 9.

197 Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 27.; Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 11.

198 Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s. 27.

“İslam istilası, daha önceki olguların hiçbirine benzemeyen yepyeni bir durum yaratmıştır. Batı Avrupa her zaman Doğu'nun kültür damgasını taşıyagelmişti. Akdeniz'e dayanarak yaşıyordu; oysa şimdi ilk kez kendi ayakları ile yaşamak zorunda bırakılmıştı. Akdeniz'in İslamiyet tarafından kapatılması ile Karolenjlerin sahneye çıkışının aynı zamanda oluşu, kuşkusuz salt bir rastlantı değildir. Bu iki olay arasında açık bir neden-sonuç bağı vardır. İslamiyet olmasaydı belki de Frank İmparatorluğu hiç olmayacaktı; Hz. Muhammed'siz bir Şarlman düşünülemez. Akdeniz'in yüzyıllarca tarihsel önemini koruduğu Merovenj dönemi ile, bu denizin etkisinin kendini duyurmaz olduğu Karolenj dönemi arasındaki birçok çelişki bu durumu ortaya koymaktadır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, dokuzuncu yüzyıl uygarlığı, Antik Çağ uygarlığından kesin bir kopma gösterir. Kısa Pepin'in hükümet darbesi, bir sülalenin yerine başka bir sülalenin geçmesinden başka bir şey ifade ediyordu. Bu olgu, tarihin o zamana değin izlediği doğrultunun yeni bir yön almasını belirlemişti¹⁹⁹.

Her şeyden önce Şarlman'ın Konstantinopolis'e karşı tavır alması, kilisenin hizmetine verdiği kuvvetlerin kuzeyli kuvvetler olması, dinî ve kültürel konularda işbirliği yaptığı başlıca kişilerin eskiden olduğu gibi güneyli değil kuzeyli bölgelerden ve Anglosaksonlardan olması ile artık Akdeniz'le bağı kopmuş olan ülkenin devlet işlerinde güneylilerin hemen hemen hiçbir rolü kalmamıştır. Akdeniz dünyasına sırt çeviren Karolenjler, Kuzey Avrupa'ya yayıldığı ve Sen-Ren coğrafyasını merkez aldığı oranda Germen etkisi ağır basmaya başlamıştır. Ekonomik bakımdan Merovenj dönemi Akdeniz merkezli ticaretin gelişip serpildiği bir dönemken, Şarlman imparatorluğu ise, tam tersine bir *kara ülkesiydi*”²⁰⁰. Karolenjler ile yeni bir dönem başlıyordu ve bu dönem Orta Çağ Avrupası'ydı. İşte Orta Çağ Avrupası'nın veya feodalitenin temelleri Frank İmparatorluğu'nu temsil eden bu Karolenjler tarafından atılmıştır²⁰¹.

199 Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s. 27-29.

200 Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s. 29.

201 Avrupa feodal uygarlığının tarihi belli bir zamanla başlamaz: Bunun için bir seçim yapmak gerekirse bir dereceye kadar keyfi bir davranış ile bunu

Pirenne'nin bu tezine Batı'dan birçok itirazlar gelmiştir. Her şeyden önce şu Müslümanların Akdeniz'e hâkim olmalarının Akdeniz'i Batı Avrupa'ya kapatmak anlamına gelmeyeceğini belirtmek gerekiyor. İslam âlemi ile Hristiyanlar arasında çatışma ve gerilime rağmen Bizans ve İtalya ile Akdeniz'de ticari faaliyetler devam etmekte ve Karolenjlerin Abbasîlerle kurdukları siyasi-askeri ilişkiler ve ittifaklar²⁰² sayesinde Kıta Avrupası'nı Akdeniz'den koparamamıştır. Bizans-Endülüs blokuna karşı Karolenj-Abbasî blokunun oluşturduğu tabloda Avrupa'dan binlerce hacı kabileleri Kutsal Mezarı ziyaret için Kudüs'e gidiyorlardı.²⁰³ Ayrıca ticaret İspanya üzerinden ve kuzey sularında devam etmiştir. Doğu-Batı arasındaki ticaret çok eski tarihlerden beri eski dünya ölçeğinde devam etmekteydi ve hiçbir zaman askerî ve siyasi mücadeleler bunu sekteye uğratamamıştır²⁰⁴.

Küresel ticaretin tarihini MÖ 3500'lere kadar götüren Wink "Avrupa ve Arap dünyası arasında yakın bir ilişki vardı ve Karolenj Rönesansı, İtalyan şehir devletlerinin başarıları ile Hanseatik Lig'in büyümesi, Müslüman doğu ile kurulan irtibattan dolayı gecikmek şöyle dursun hızlanmıştır. Ticaret 8. yüzyıl sonu ve 9. yüzyıl Avrupa'sında çok fazla yerde yeniden canlanmıştı. Pirenne'nin tersine tarihçiler artık erken Orta Çağ Avrupası'nın ekonomik olarak İslamlaşmasından söz ediyorlar" demektedir²⁰⁵. Böylece 751'de Karolenj İmparatorluğu'nun doğuşu ve 8.-9. yüzyıllarda çeşitli

Karolenj dönemi ile başlatmak en doğrusudur. Zira Karolenj Frank İmparatorluğu feodal uygarlığın oluşmasında en önemli katkıyı yapmıştır.

202 Henri Pirenne, *Hız Muhammed ve Şarhman*, çev. M. Ali Kılıçbay, Birey-Toplum Yayınları, Ankara 1984.

203 H. A. Nomiku, *Haçlı Seferleri*, çev. Kriton Dinçmen, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 20-21.

204 Diğer taraftan bu görüşün geçersizliğini işaret eden Emevîlerin ve Abbasîlerin halifeleri yeni Bizans ve yeni Sasanî İmparatorlukları denecek şekilde tarihteki yerini aldıklarını, İslam şehirleri ile öncekiler arasındaki devamlılıkta her alanda ortak unsurlar bulunduğu, Mısır'dan Anadolu'ya kadar şehirlerin barış yoluyla teslim olduğundan doku ve yapı olarak bozulmadıkları şeklinde sıralanan ve kesintiye esas alan bu ünlü tezin sağlam bir zeminden mahrum olduğu şeklinde görüşler de vardır. Bkz. Jr Sp. Vryonis, s. 46-47.

205 Andre Wink, *Al-Hind: the Making of the Indo-Islamic World, I*, Leiden: E. J. Brill, 1990, s. 35-36.

İtalyan ticaret kentlerinin ortaya çıkması ile küresel ticaret sistemi Avrupa'ya yayıldı ve bu sayede Avrasya'nın her iki ucu da birbiri ile ilişki içerisindeki imparatorluklar ağına bağlanmış oldu. Wink'e göre küreselleşme 20. yüzyıla özgü değildir. Asıl önemi ise, sadece Avrupa'nın "Karanlık Çağı"nda başlamış olması değil, onun doğmasına yardımcı olan etmenlerden biri olmasında yatar²⁰⁶. Pirenne'nin tezine Batı'dan gelen bu itirazlar bir tarafa, aslında Avrupa'nın kendi içine kapanması olayı vardır. Bunun en önemli sebebi sistemde yer alan insan unsurundaki değişimdir. *Avrupa'daki Frank İmparatorluğu'nun güneyli-Akdenizli insani unsurunun denizci mantığından kara mantığına doğru meydana gelen merkez kaymasıdır*. Kara insanının devlet bürokrasisinde, askerî sistemde ve diğer kurumlarda yerleşmesi kara mantığının da yerleşmesine sebep olmuş ve bu yüzden 8. ve 11. yüzyıl arasında Batı kendi içine kapanmıştır. Sen-Ren coğrafyasının bu "kara" insani unsurunun "barbar" niteliği ile Akdeniz insanına göre daha "muhafazakâr" yapısı Roma medeniyetinin Akdenizli dokusuna uymuyordu. İnanç yönünden kilise Hristiyanlığa yeni giren kuzeyli insanları kendine daha sadık görmüş ve bu taze kuvvetlerden istifade etmiştir. Akdeniz sıcak ikliminin insanı Bizans, Yahudi ve İslam teması ile kilisenin sapkın olarak gördüğü düşüncelere daha eğilimli idiler. Aslında Pirenne de, Şarلمان imparatorluğunu Roma ve Merovenjlerin tam tersine esasen bir kara imparatorluğu ya da bir kıta imparatorluğu²⁰⁷ olarak nitelemesine rağmen feodalitenin doğuşunda bu temel olabilecek niteliği hesaba katmamaktadır.

Bu tartışmanın temeli, daha Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Doğu ile büyüyen ticaret dengesizliğinde yatmaktadır. Ekonomik açıdan daha ileri olan ve Batı'nın talep ettiği ipek, baharat, mücevher ve hububatı sağlayan Doğu'ya karşı Batı'nın köle dışında satacak bir malı yoktu. Bu yüzden ithalatını altınla karşılamak zorundaydı. Sonuç, altın rezervlerinin Doğu'da birikmesi ve Batı'nın ithalatı ödeyemez duruma gelmesiydi. 476 yılında barbar krallıklarının kurulması ile siyasi istikrarın bozulması Akdeniz ticaretini olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak bu durum

206 Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, s. 49.

207 Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 11.